

Les noves dinàmiques familiars i les implicacions per a les polítiques de suport a la família

Pau Miret. Departament de Geografia, Universitat Autònoma de Barcelona. Centre d'Estudis Demogràfics

Aquest article s'inscriu en l'anàlisi de les dinàmiques familiars a Catalunya avui dia i de com les polítiques poden reforçar els punts on cal més protecció. Per abordar aquesta problemàtica, en primer lloc es pretén descriure l'estructura de les llars i inferir-ne les dinàmiques familiars subjacents i l'etapa vital en què es troben els seus protagonistes (els membres de la llar). En segon lloc, es busca destriar les noves dinàmiques familiars en relació amb els comportaments de generacions més antigues i diferenciar-les respecte al que es pot considerar dinàmiques «clàssiques» o «tradicionals». Els nostre tercer objectiu és fer un recorregut per algunes de les polítiques centrades a ajudar i protegir aquelles posicions o transicions familiars que suposen un alt grau de dependència. Per això presentem un article amb dos apartats i una conclusió: una primera part descriu l'estructura de les llars des de la perspectiva individual dels membres de la llar, i una segona enuncia algunes polítiques que podrien reforçar els punts més febles d'aquesta estructura; les conclusions combinaran els dos apartats.

La dinàmica familiar a Catalunya

Començarem descrivint una fotografia de la família catalana avui (taula 1), i des d'aquesta instantània, que es correspon a la situació de convivència al principi del 2008, inferirem quines són algunes de les característiques de les dinàmiques familiars a la Catalunya contemporània: distingirem les que són

d'aparició recent i ens preguntarem a continuació quines serien les polítiques públiques de suport més adients —si més no, segons el nostre modest entendre— per a cadascun del tipus de família trobats.

Abans d'enfilat aquesta descripció hem d'introduir la diferència entre els conceptes «família» i «llar», ja que mentre que en el primer cas estem parlant de la xarxa de relacions de parentiu d'un individu, en el cas de la llar fixem l'atenció només en les relacions de convivència. Així, una llar pot ser familiar (si es conviu amb els pares, amb la parella, amb els fills o amb altres familiars) o no familiar (com pot ser la convivència amb companys o en una llar unipersonal). Fer servir la llar com a objecte d'estudi en l'anàlisi de polítiques públiques és molt útil, ja que normalment en aquesta entitat es gaudeixen i es pateixen en comú les vicissituds quotidianes. Tanmateix, cal tenir en compte que les xarxes familiars sovint depassen els murs de les llars, no només perquè hi ha llars físicament separades però molt properes en l'espai (fills que viuen en el mateix carrer o edifici que els pares, per exemple) que de fet funcionen com una mateixa unitat, sinó també perquè les llars allunyades s'intercanvien sovint béns i serveis de manera habitual (només cal pensar, per exemple, en les àvies que tenen cura dels néts mentre els pares estan treballant).

A més, extreure de l'observació de l'estructura de les llars alguna conclusió sobre la dinàmica de les famílies

suposa inferir des d'aquella estructura el curs de vida familiar que hi ha al darrere, una inferència que haurà d'estar basada en els coneixements que tenim sobre els processos familiars. Això suposa retornar a l'anàlisi de les etapes del curs vital (infantesa, joventut, adultesa i vellesa) i reconstruir la manera com aquestes s'expressen en la dinàmica familiar, és a dir, com estan emmarcades en el grup social que anomenem família.

Veiem així que una de cada tres persones a Catalunya conviu amb la parella i els fills (taula 1), una de cada quatre amb el pare i la mare (només en

Taula 1. Situacions de convivència. Catalunya, 2008

Amb qui es conviu	%	% acumulat
Parella + fills	33,1	33,1
Pares	24,5	57,7
Parella	19,8	77,5
En solitari	6,8	84,2
Mare	4,8	89,0
Fills	4,4	93,4
Companys de pis	3,8	97,1
Pare	1,0	98,1
Mare, parella, fills	0,6	98,7
Mare, parella	0,3	99,0
Mare, fills	0,3	99,2
Pares, parella, fills	0,2	99,5
Pares, fills	0,2	99,7
Pares i parella	0,1	99,8
Pare, parella, fills	0,1	99,9
Pare i parella	0,1	100,0
Pare i fills	0,0	100,0

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la població activa corresponent al segon trimestre de 2008

la posició de fill sense cap altre paper dins la llar: ni tenen parella coresident ni fills) i una de cada cinc només amb la parella. En definitiva, un 77,5% de la població catalana viu en una estructura clàssica de família nuclear (un xic més de les tres quartes parts), i el 22,5% restant escapen a aquest esquema. Això ens remet per a la majoria de la població a l'esquema tradicional de cicle familiar, en què es passa de la situació de fill a la de nucli conjugal mitjançant el matrimoni (o la formació d'una unió consensual, en cas de les parelles de fet), a continuació es tenen els fills i més endavant aquests fills se'n van de casa i es crea allò que s'anomena un *niu buit*.

No obstant això, hi ha llars força presents en el nostre entorn que s'escapen d'aquest esquema, com pot ser viure en solitud (6,8%), en una família monoparental, ja sigui amb la mare (4,8%) o sense parella i amb els fills o filles (4,4%), o en un grup de companys amb els quals no es té cap relació familiar ni de parella (3,8%). Ja no tenim tan clara la dinàmica familiar subjacent a aquesta estructura: per exemple, ¿els que viuen en solitud són persones joves que s'acaben d'emancipar, adultes que s'han divorciat, o persones grans que han quedat vídues? Tot això ho intentarem esbrinar més endavant situant cada individu en l'edat que li correspon.

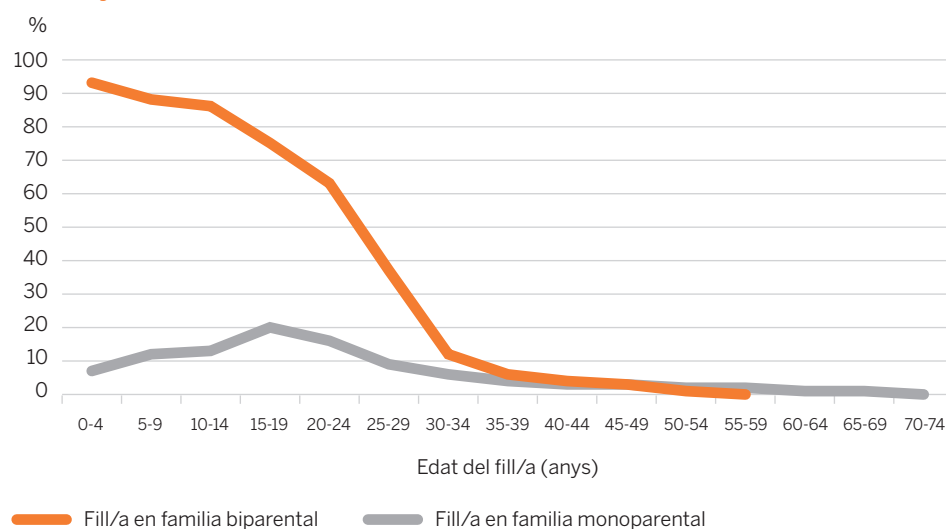
En definitiva, podem dir que la «nuclearitat» encara regeix les pautes de la família a Catalunya, si més no si ens

atenem a la forma externa de les llars, tot i que hi ha una presència significativa de formacions no familiars o que no s'ajusten a l'esquema de la família nuclear completa (pare, mare i fills). Per vincular les estructures de les llars amb els processos familiars presentem a continuació aquestes tipologies encruades amb l'edat i/o el sexe (segons si aquesta darrera variable és important), de manera que ens serà fàcil establir l'etapa del curs familiar en què s'està a partir del moment biogràfic del tipus de convivència, tal com pretenen mostrar de manera gràfica les properes cinc distribucions.

Així, per exemple, si considerem l'edat del fill/a en funció del nucli parental (gràfic 1) apareix una realitat familiar a la qual no estem gaire avesats

en les darreres dècades: la família monoparental, on un fill o una filla conviu únicament amb la seva mare (o amb el seu pare) fruit molt probablement, si s'ha de jutjar per l'edat del fill, d'una separació o divorci (coneixíem aquest tipus de família fonamentalment per viduitat, en especial per la mortalitat masculina en la Guerra Civil, com podeu veure a Fernández Cordón i Tobio, 1998). D'aquesta manera, per llançar la dada més punyent al respecte, veiem que un 20% de la població catalana de 15 a 19 anys (un de cada cinc) viu en posició de fill/a en una família monoparental, un de cada cinc joves en aquest grup d'edat, davant d'un 75% (un de cada quatre) que en la mateixa posició ho fa en una família biparental (gràfic 1). De fet, si només incloem qui està en

Gràfic 1. Convivència en posició de fill segons el tipus de nucli parental. Catalunya, 2008

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la població activa corresponent al segon trimestre del 2008.

posició de fill/a (sense considerar els joves ja emancipats) i té menys de 30 anys, ens adonem que els infants i joves catalans no emancipats resideixen en una llar monoparental en un 15% de les ocasions, i que aquesta proporció s'incrementa amb l'edat fins arribar al màxim a partir dels 15 anys, de manera que mentre que entre els infants menors de 5 anys és d'un 7%, entre els 15 i els 29 anys és d'un 20%: un de cada cinc joves no emancipats conviu només amb la mare o amb el pare, però no amb ambdós.

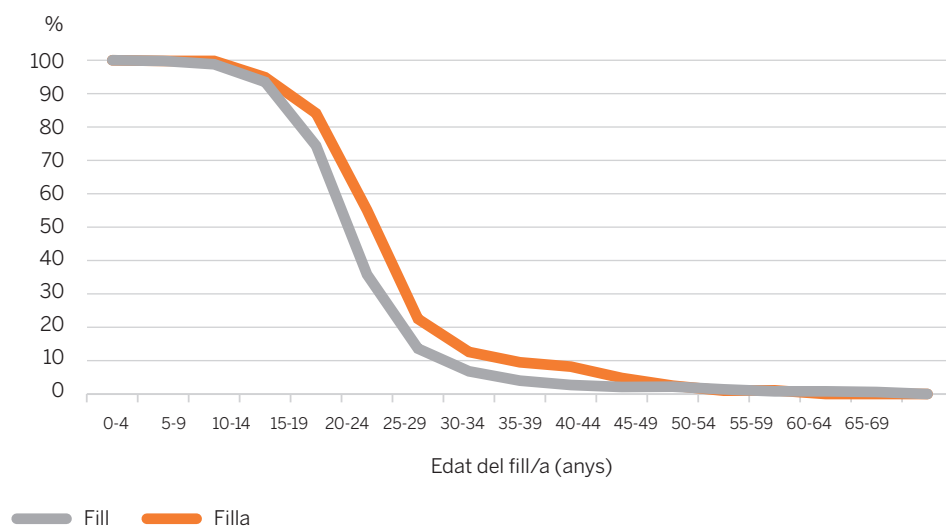
Si sumem una proporció i l'altra (fills en família biparental i en monoparental) obtenim el percentatge de població no emancipada, que encara conviu amb els pares, tot i que aquí sí que és interessant dividir la població per sexes, per inferir les pautes d'emancipació segons el gènere (gràfic 2). En tractar-se d'una fotografia transversal de la situació de convivència l'any 2008, no podem saber d'entre les proporcions de població que conviu amb els pares quants mai no havien sortit de casa i quants havien retornat després de passar un temps fora (per exemple, havien retornat en acabar els estudis universitaris o després d'un divorci o separació). Aquest indicador és del 100% abans dels 15 anys (pràcticament tothom abans d'aquesta edat es troba en posició de fill o filla en una llar familiar), però cau amb celeritat a partir d'aquesta edat. Això marca el ritme de l'emancipació juvenil, i aleshores es distingeix la cadència idiosincràtica

dels homes i les dones, ja que aquestes s'emancipen clarament abans i es pot inferir que tenen unes dinàmiques de retorn a casa dels pares després de l'emancipació juvenil menors que els homes: així, als 20-24 anys les dones estan emancipades deu punts percentuals més que els homes (en concret, ho estan un 26% de les dones de 20-24 anys i un 16% dels homes d'aquesta edat), i als 25-29 anys vint punts més (un 64% les dones davant un 45% els homes).

Per construir les taxes d'emancipació restem el percentatge de persones emancipades a una edat donada respecte al grup d'edat següent: els resultats es poden observar al gràfic 3. La taxa d'emancipació comença a ser significativa entre els 10-14 anys i els 15-19 anys (al voltant del 5%) i deixa de ser-ho als

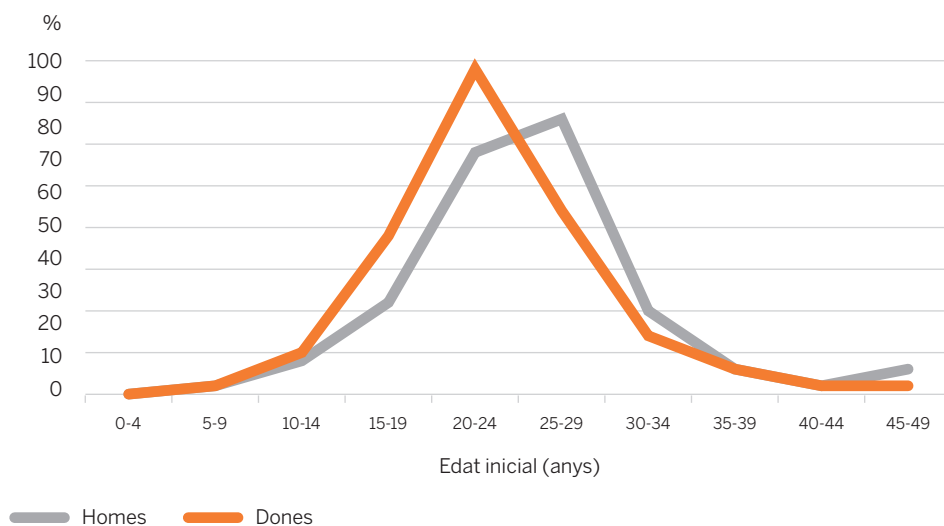
40 anys, és a dir, la distribució del fenomen de l'emancipació juvenil abasta dels 15 als 40 anys. També tornem a percebre que la pauta masculina és més tardana que la femenina, ja que mentre que la màxima taxa d'emancipació entre les dones es troba entre els 20-24 i els 25-29 anys (39%), entre els homes s'observa entre els 25-29 i els 30-34 anys (33%). En síntesi, si una cohort deixés de viure amb els pares com ho han fet els joves homes i dones a Catalunya el 2008, un 11% dels homes i un 5% de les dones mai no s'emanciparien, i entre els i les que sí deixen de conviure amb els pares, l'edat mitjana a l'emancipació seria de 27,4 anys i 25,8 anys respectivament: en definitiva, les dones s'emancipen 5,5 punts percentuals més que els homes i 1,6 anys abans.

Gràfic 2. Convivència en posició de fill per grups d'edat segons el sexe. Catalunya, 2008

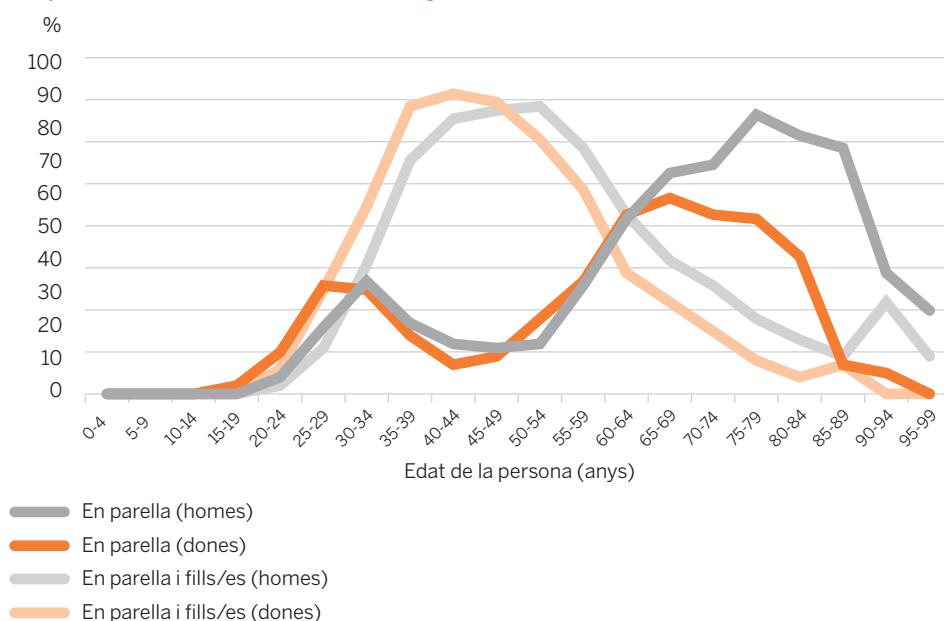
Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la població activa corresponent al segon trimestre del 2008.

Gràfic 3. Taxes d'emancipació per grups quinquennals d'edat segons el sexe. Catalunya, 2008

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la població activa corresponent al segon trimestre del 2008.

Gràfic 4. Convivència en parella per grup quinquennal d'edat, segons el sexe i la presència de fills a la llar. Catalunya, 2008

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la població activa corresponent al segon trimestre del 2008.

Pot semblar estrany que es pugui parlar de la política d'emancipació juvenil com a política familiar, però com han demostrat altres estudis (Baizán, Aassve i Billari, 2003), el curs biogràfic té els diferents esdeveniments concatenats uns als altres, i una emancipació tardana condueix a una pauta familiar tardana en les etapes successives (i, cal afegir, a una baixa fecunditat). De tota manera, que més de la meitat dels homes de 25 a 29 anys i quasi un 40% de les dones en aquesta mateixa edat encara estiguin convivint amb els pares dibuixa una realitat social amb un problema substancial que les polítiques públiques haurien d'afrontar: l'emancipació de les persones joves és extraordinàriament tardana i això les obliga a enfrontar-se al món adult amb un clar dèficit en el seu haver com a futurs ciutadans i ciutadanes.

Com veiem, la situació de convivència més habitual és la de parella amb fills, un tipus de llar que podem assumir que ve precedit per la de convivència en parella sense fills. Al gràfic 4 s'observa la distribució d'aquestes dues categories segons el grup d'edat i el sexe de l'individu. Viure en parella i sense fills ens remet a dues etapes distants en el curs biogràfic dels individus: la de formació de la parella i la de niu buit, on tots els fills/es (si se'n van tenir) ja han volat. La primera està intrínsecament relacionada amb l'emancipació juvenil, ja que formar parella és la via fonamental en la constitució d'una nova llar: un de cada quatre joves d'en-

tre 25 i 34 anys, independentment del seu sexe, conviuen amb la seva parella sense fills a la llar, qui sap si esperant temps propicis per tenir fills: de fet, aquestes parelles són potencials responsables a qualsevol política de foment de la natalitat, ja que són joves però no tant i conviuen amb una parella estable.

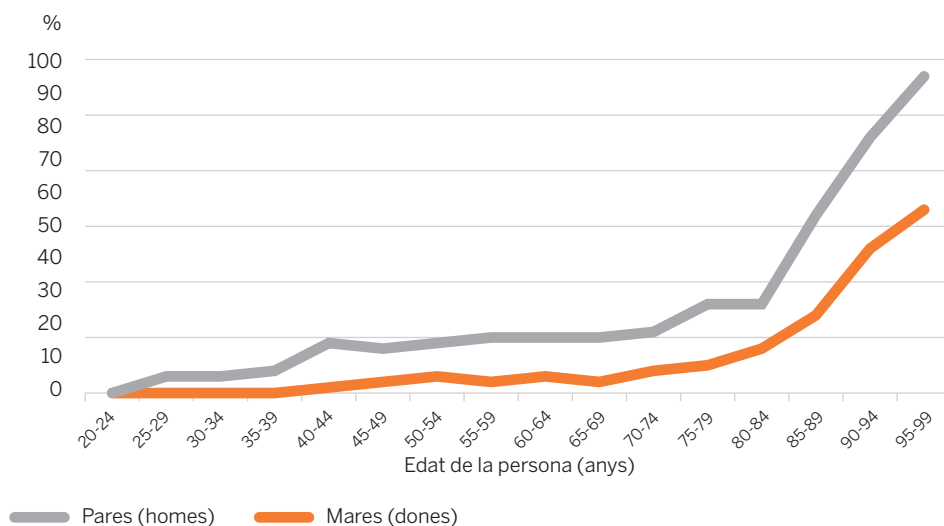
Més enllà dels 30 anys un altre tipus de família s'imposa a les llars catalanes, ens referim a la família nuclear composta per un nucli conjugal més els seus fills: amb un calendari més jove entre les dones, un 70% de les quals tenen entre 35 i 50 anys i la mateixa quantitat entre els homes de 40 a 55 anys, resideixen en una llar amb la parella i si més no un dels fills. Es tracta, doncs, de la família més habitual entre la població adulta. En la mateixa franja d'edat, 35-55 anys, tanmateix, hi ha també un 10% que conviu només amb la parella, sense fills, en una de les noves formes familiars d'avui dia, els *dinkyes* (*double income no kids yet*, 'doble renda i encara sense fills'). En definitiva, un 80% de la població adulta d'entre els 30 i els 50 anys conviu amb la parella, amb o sense fills, i la resta entre aquestes edats conviu en un altre tipus de llar: hi ha, en aquest sentit, una important diferència entre sexes.

Si ens fixem en la distribució de la població que conviu només amb la parella (gràfic 4), advertim que el màxim s'observa més enllà dels 65 anys. De fet, aquesta estructura de la llar és cada cop més important a partir dels 50

anys, que és quan els fills —si se n'han tingut— ja han abandonat el niu familiar. La major supervivència femenina en relació amb la masculina fa que aquesta fase de niu buit s'estengui en el temps biogràfic personal més entre els homes que entre les dones, i així, el màxim en aquells s'observa als 75-79 anys (quan quasi un 70% dels homes viuen només amb la seva parella), però als 65-69 anys en elles (quan aquesta proporció arriba pràcticament en les dones a un 50%). En definitiva, conviure només amb la parella és el tipus de llar majoritària entre la població major de 65 anys (podem suposar que ja jubilada), i així conviuen fins que la mort del cònjuge els porta a altres formes de convivència, a les quals farem referència a continuació.

La presència a la llar de fills sense cònjuge o parella ens porta a les llars monoparentals, on trobem clares diferències per gènere, ja que les proporcions de llars monoparentals encapçalades per una dona ens contenen una història diferent que les encapçalades per un home (gràfic 5). Així, entre les dones, cal distingir la monoparentalitat de les mares entre 25 i 40 anys (d'un relativament reduït 3%), de la registrada per a les mares de 40 a 75 anys (un 10% de les dones d'aquesta edat conviuen amb el/s seu/s fill/s sense parella): tot sembla indicar que la separació conjugal incrementa les proporcions de monoparentalitat en 7 punts percentuals al voltant dels 40 anys. En contrast, entre els homes menors de 40 anys la monoparentalitat és inexistent, i entre els

Gràfic 5. Pare o mare en llar monoparental per grup d'edat quinquennal segons el sexe. Catalunya, 2008

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la població activa corresponent al segon trimestre del 2008.

majors de 40 i menors de 70 anys mai no arriba al 3%: la custòdia del pare o la custòdia compartida per ambdós cònjuges (en què el fill o filla apareixeria la meitat del temps a casa del pare i la meitat a la de la mare) sembla molt minoritària a Catalunya l'any 2008.

En definitiva, ara per ara no podem parlar a Catalunya de mares adolescents que viuen només amb el seu fill com un fenomen en expansió, ja que la monoparentalitat abans dels 25 anys és pràcticament inexistent, però sí d'un fenomen cada cop més important entre les dones adultes, a causa fonamentalment de l'increment del divorci.

Però, certament, qui viu més en nuclis monoparentals són les persones majors de 80 anys i, molt en especial, les dones majors de 85 (gràfic 5). Això no vol dir que visquin només amb la filla o fill, sinó que conviuen sense la seva parella i amb, si més no, un dels fills, i hi pot haver també a la llar el seu gendre, nora o néts. Seria molt interessant aprofundir en la composició d'aquestes llars de les persones grans, però aquí no hi ha espai. Només voldríem destacar que un 18% de les dones de 75-84 anys conviu amb un fill/a, i que aquesta proporció s'incrementa acceleradament per a les dones a partir dels 85 anys, fins arribar als 95-99 anys en què s'observa quasi un 60% de llars compostes per un nucli d'una mare molt gran i una de les seves filles o fills (que, al seu torn, pot haver constituït una família pròpia, i viu amb la seva parella i fills: són llars amb diverses generacions al seu si).

D'altra banda, l'evolució de les llars on viu la població masculina és molt similar: supera el 30% per als majors de 95 anys, una proporció que és la meitat que la femenina, ja que la longevitat superior de les dones fa que la família dels homes molt grans estigui formada fonamentalment per la seva muller, com hem vist anteriorment. En definitiva, la família continua sent un recurs àmpliament utilitzat en la vellesa quan hom deixa de ser prou autònom.

De manera complementària, podem observar les llars compostes per famílies extenses —és a dir, per tres generacions de persones—, que no s'han extingit, sinó que estan força presents a Catalunya (taula 1): així, veiem aquelles en què conviuen la mare, la parella i els fills (0,6%), o sense la presència de la parella (0,3%) o amb dos nuclis complets, el propi i el dels pares (0,2%), per citar les més habituals.

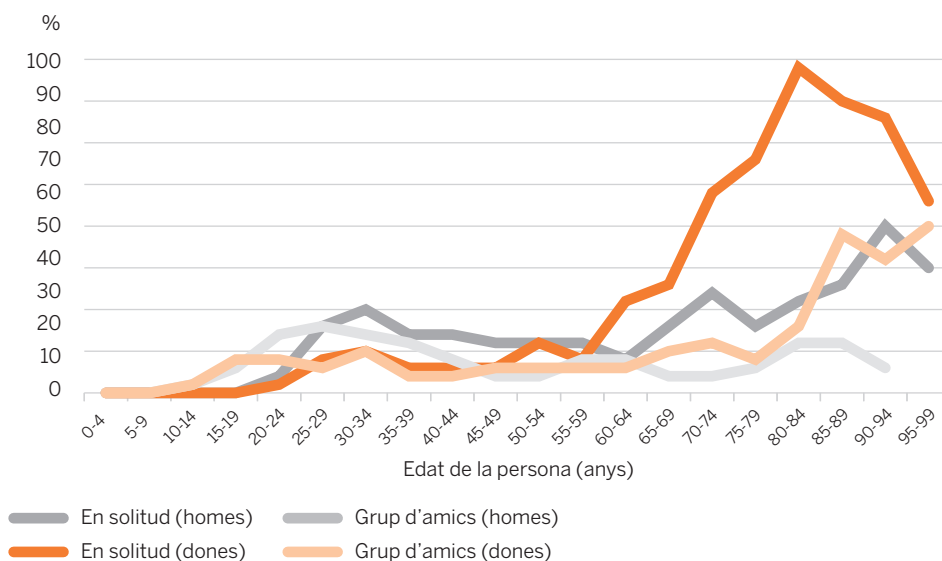
Finalment s'observen les llars no familiars, formades per persones que viuen soles o en grups d'amics (gràfic 6), darrere les quals es poden amagar situacions molt diverses, com la de vies alternatives d'emancipació fora de la parella o situacions sobrevingudes davant la mort del cònjuge o la separació d'aquest. Un altre cop considerarem que aquestes estructures de llar entre els joves es donen per una transició al món adult, i entre els adults i la gent gran per una etapa familiar ulterior a la de la família nuclear clàssica.

D'aquesta manera, destaca en primer lloc la distribució dels homes més

joves que resideixen en grups d'amics, que era cada cop més gran des dels 15-19 anys fins arribar a un màxim als 25-29 anys del 8%, i partir d'aquest edat cada cop menys important fins a esdevenir una situació de convivència extingida als 45-49 anys. Podem inferir d'aquestes dades una dinàmica subjacent en què hi ha un procés d'emancipació juvenil que condueix a aquest tipus de llars però no com una solució definitiva, sinó d'autonomia parcial i temporal molt relacionada amb els estudis superiors (ja que finançament depenen sovint encara dels pares, encara que no visquin amb ells quotidianament).

Un tipus de distribució similar és el que es descobreix entre els homes joves que viuen sols, amb una distinció i particularitat: si bé les proporcions d'homes que viuen sols comencen als 20-24 anys a ser superiors a zero, a partir d'aquesta edat aquest tipus de llars es manté per sobre del 5%, una proporció que indica que viure sol és un tipus de llar molt important en la biografia juvenil dels homes i en la seva transició a l'adulthood. Certament, entre els joves, el màxim s'abasta als 30-34 anys, amb un 10% de solitaris, cosa que ens fa pensar que el viure sol s'ha convertit en un objectiu factible per a un substancial conjunt de joves. De fet, no podem distingir si aquest és un efecte de l'edat o de la generació, és a dir, si es tracta que les cohorts que vénen cada cop viuen més soles, o si la caiguda en aquestes proporcions entre els 30-34 anys i les

Gràfic 6. Persones que conviuen en llars no familiars per edat segons el sexe. Catalunya. Catalunya, 2008

Font: elaboració pròpia a partir de l'Enquesta de la població activa corresponent al segon trimestre del 2008.

edats més grans es deu al fet que molts dels joves que viuen sols canvien més endavant a un altre tipus de llar.

Si disposéssim d'una enquesta longitudinal podríem analitzar quin tipus de llar conformen els i les joves en emancipar-se, però amb aquestes dades transversals ens hem de contentar amb imaginar-nos-ho. Tanmateix, sembla clar a partir d'aquestes fotografies que el camí d'emancipació més habitual és el de la formació de la parella (gràfic 3).

La mortalitat diferencial entre sexes fa que a partir dels 60 anys comenci a augmentar el nombre de dones que viuen soles, i que arribi fins a un màxim del 40% als 80-84 anys: una proporció que disminueix a partir dels 85 anys

però no gaire, ja que entre els 85 i els 95 anys un 35% de les dones viuen soles a casa seva. Aquesta realitat també és present entre els homes grans, però molt menys, ja que a partir dels 65 anys el nombre dels que viuen sols va augmentant fins arribar al 20% entre els majors de 90 anys.

També es veu que l'estratègia de convivència de la gent gran té un component important de grups no emparentats, i així les dones d'entre 65 i 85 anys conviuen en grups en un 5%, una proporció que s'incrementa fins al 20% més enllà dels 85 anys; els homes grans, per la seva part, es troben en aquests tipus de llar en molta menor proporció, i aquesta només comença a ser rellevant a partir dels 80 anys, en

què un 5% dels homes viuen amb altres persones amb les quals no estan emparentades.

Per acabar, voldríem analitzar les llars compostes per famílies extenses, és a dir, per tres generacions de persones, que no s'han extingit sinó que estan força presents a Catalunya (taula 1): així, veiem aquelles en què conviuen la mare, la parella i els fills (0,6%), o sense la presència de la parella (0,3%) o amb dos nuclis complets, el propi i el dels pares (0,2%), per citar les més habituals.

Les polítiques de suport a la família

Les polítiques públiques s'emmarquen a Europa en l'àmplia estructura de l'estat del benestar. Aquest s'expressa de forma diversa, i en destaquen tres grans tipus: el socialdemòcrata, el liberal i el conservador (Esping-Andersen, 1993), als quals caldria afegir un quart grup compost pels anomenats «règims rudimentaris del sistema del benestar» (Leibfried, 1993). El punt de partença d'aquesta classificació rau en fins on els diferents estats del benestar han erosionat la vinculació a l'estatus laboral, és a dir, fins on els individus són independents de vendre en el mercat la seva força de treball. Els indicadors que s'empren es refereixen al nivell de transferències de renda per a diferents partides, en especial, per a malaltia, atur o pensions (totes, doncs, relacionades amb el mercat de treball), però també hi entrarien totes les transferències per motius familiars (emancipació, maternitat, ajuts a la dependència, etc.).

Els estats del benestar socialdemòcrates busquen la igualtat als més alts estàndards per a tothom, sense diferències de cap tipus. El mercat deixa de tenir importància per assolir aquest benestar, tot i que l'alt nivell impositiu necessari per finançar-los fa imprescindible que tota la població adulta pugui participar activament en el mercat de treball i, consegüentment, contribueixi al sistema de seguretat social. És l'aplicat als països nòrdics.

D'altra banda, un exemple clar de sistema liberal és el Regne Unit (també els Estats Units), on el mercat laboral és la font de benestar i la política pública actua quan el vincle amb aquest s'interromp i sempre a través de procediments *means tested* ('comprovació de mitjans'): es mira si la llar on viu l'individu no té mitjans materials i aleshores s'actua, de manera que si algú viu amb els seus pares i aquests tenen mitjans suficients per mantenir-lo o conviu amb la seva parella i aquesta guanya un sou suficient no té dret a ajuts públics, ja que se suposa que els altres membres de la llar ja l'ajuden. En definitiva, la política social és usada per donar suport al mercat i les normes tradicionals en relació amb l'ètica del treball, amb ajudes modestes centrades en un grup residual i estigmatitzat.

En tercer lloc, el model conservador o corporativista s'aplica a l'Europa central continental. Aquí, l'Estat també intervé de manera fortament reguladora, però aquesta intervenció té a veure fonamentalment amb el manteniment

de les diferències d'estatus. Els drets socials estan relacionats amb la classe social, guiats pel principi de subsidiarietat inspirat en el catolicisme: l'Estat només pot donar suport —mai reemplaçar— les institucions socials existents, com són la família i l'empresa, en la provisió de benestar.

D'altra banda, potser l'aportació més important que s'ha fet des dels països mediterranis a aquesta tipologia dels estats del benestar hagi estat el concepte de «familisme». Sarraceno (1995) entén aquest terme com a una confiança permanent en la família, en la seva solidaritat intergeneracional i en la seva estructura tradicional de gènere, com a proveïdora de serveis de treball i serveis assistencials i com a integradora de mesures inadequades de suport als ingressos. Aquí estaria situada Catalunya (amb tot el sud d'Europa). El desenvolupament de l'estat en aquestes zones (en comparació amb les anteriors) és molt rudimentari i encara subsisteixen molts elements de l'economia de subsistència basada en la llar, així com un fort sector informal i organitzacions de caritat no governamentals, que proveeixen tots ells benestar i fins i tot feina.

Qualsevol transició en la dinàmica familiar implica una necessitat extraordinària de recursos. Les grans institucions socials que envolten l'individu (la família, el mercat i l'estat) han de contribuir a donar-hi suport en cada pas: l'emancipació juvenil no n'hauria de ser una excepció. Tal com

ens assenyalen les dades que acabem de mostrar, no sembla que l'empenta a l'emancipació juvenil a Catalunya sigui gaire efectiva, però potser aquest és un cas particular en què l'estat «s'inhibeix» a favor de les altres dues institucions (el mercat i la família). És coneguda la importància de la família d'origen a l'hora de transferir recursos al jove que s'emancipa, així com ho és la del mercat per proveir-li'n: així, per exemple, l'any 2000 quasi tres de cada quatre joves emancipats tenien el seu salari com a font principal per pagar l'habitatge on residien, un 14,3% rebien ajuts dels pares o de la família i ningú no afirmava rebre ajuts de l'Administració pública (Institut DEP i Carme Trilla, 2000). Certament les coses han millorat d'aleshores ençà amb la «renda bàsica d'emancipació», ajudes al lloguer que poden cobrar els joves de 22 a 29 anys que no superin els 22.000 euros bruts anuals i que hagin estat treballant com a mínim els darrers sis mesos. O també les diferents promocions d'habitatge públic per a joves, tot i que aquests puguin ser una gota d'aigua a l'oceà i estiguin, segons la nostra opinió, mal dirigits envers pisos petits per a ús individual, en una etapa del curs de la vida en què la convivència amb companys pot reportar grans avantatges per a la preparació per al món adult.

Des d'un punt de vista familiar, tothom que té en exclusiva la posició de fill o filla a la llar és una persona dependent, i com a tal necessita la protecció d'alguna de les institucions socials que

l'envolten, ja sigui la família o l'estat. Tanmateix, mentre que la dependència és completa en l'etapa de la infància, és parcial en la joventut, i no és fàcil establir els límits socials entre una i altra etapa vital. De fet, mentre que durant la infància l'administració ha d'acudir prestament a ajudar qualsevol que hagi perdut la protecció familiar, la joventut és —des d'una perspectiva social— una preparació per a l'ingrés al món adult, una transició que la Constitució espanyola inclou com un dels «drets potencials» del ciutadà, tot i que no s'ha traduït gaire en un «dret factual» a través de polítiques públiques, amb l'excepció recent dels anomenats «ajuts a l'emancipació» per al lloguer de un pis.

La forma de llar coneguda com a pis compartit està relacionada quasi exclusivament a un tipus d'autonomia parcial dels joves lligada als estudis i que no té vocació de ser definitiva. Personalment, crec que els poders públics haurien de potenciar aquesta forma de llar, en especial en la franja d'edat al voltant dels vint anys. Tanmateix, en situacions de crisi econòmica els i les joves veuen com es retiren els ajuts públics a l'emancipació, ja que calen tots els recursos per a altres menesters. Sempre es té la idea que els problemes de la joventut s'arreglen amb el temps, i s'oblida completament que les experiències i els ensenyaments durant la joventut determinen a bastament la vida adulta, i sovint les mancances d'aleshores són difícilment cobertes en el món adult.

Per contrast, un tipus de llar sorgeix com si es volgués mantenir entre els joves més grans: es tracta dels solitaris. No creiem que calgui cap tipus de política específica per als joves que viuen sols (de fet, han de tenir un bon nivell de renda per poder-s'ho permetre, o si més no haver rebut una herència familiar en forma de pis: un altre cop elements de un sistema *familista*).

Detectar les situacions familiars que puguin representar una dificultat afegida pel fet de la situació en si mateixa és l'objectiu de la política familiar. En el cas de les famílies amb fills, actualment caldria que això se centrés fonamentalment en la compatibilització de la vida laboral i la vida familiar, en especial en l'accés a guarderies públiques. Una atenció singular mereixen les famílies monoparentals, ja que l'absència a la llar d'una parella fa que sovint la tensió sobre el membre parental que conviu amb les criatures sigui superior: només cal recordar que a Catalunya un 10% de les dones majors de 40 anys són mares soles.

De fet, sovint la població adulta no se la considera *escollible* per a una política familiar. Com que són adults se'ls suposa que ja poden trobar tots els recursos que necessiten en el mercat privat i no els calen ajudes més enllà de situacions desesperades. Com hem vist, un 70% de les persones adultes a Catalunya viuen en parella amb els seus fills, una etapa familiar àmpliament majoritària i —si em permeteu el qualificatiu— també tradicional.

Si bé el «dret potencial» a l'emancipació juvenil sense tensions irresolubles que la Constitució recull no ha tingut una plasmació gaire evident en la legislació i en les polítiques públiques consegüents, el dret de la gent gran a viure una vida financerament autònoma sí que l'ha tingut gràcies a la política de jubilacions, malgrat que aquesta està intensament relacionada amb la cotització a la Seguretat Social. Això motiva que les dones grans es poden permetre una autonomia financera en menor mesura que els seus cònjuges, i a la mort d'aquests accedeixen sovint a una pensió de viduïtat, que és la meitat del que cobrava el marit per jubilació. I és que gràcies a la independència financera que donen les pensions i al fet que moltes persones grans ja tenen la casa pagada, la parella es pot permetre continuar molts anys residint en una llar autònoma, tot i que això no és tan fàcil si s'està sol.

Òbviament, una política familiar focalitzada envers l'ajuda als fills no té sentit per al 10% de la població adulta que conviu amb la seva parella però no té fills a casa. Tanmateix, cal tenir en compte que la proporció de parelles sense fills és significativa més enllà dels 65 anys, és a dir, és un tipus de llar formada majoritàriament per pensionistes.

En aquest mateix sentit, la quantitat d'homes i dones majors de 85 anys que viuen amb un dels seus fills/es ens dona fe un altre cop de la importància dels vincles familiars de primer grau

quan es tracta de la cura d'una persona molt gran amb un grau intens de dependència. Aquestes situacions tiben molt l'estructura familiar, en especial davant l'espectacular augment de la longevitat en les darreres dècades. Es tracta sens dubte d'una nova forma familiar —ja que la gent mai no havia viscut tant de temps— en què una persona deixa de viure sola perquè ja no pot fer-ho i reclama l'ajuda dels seus fills si en té i es troben en disposició d'ofrir-li'n: les dades indiquen que aquest ajut es presta en gran mesura i també és aquesta una circumstància que en si requeriria més atenció per part dels poders públics. La Llei de dependència pretén omplir aquesta mancança, tot i que sembla que ha nascut desbordada per la realitat social.

Un cas particular són les llars de gent gran que viu sola, una proporció més elevada com més gran és la persona: tot sembla indicar que la gent gran es manté a la casa pròpia mentre pot fer-ho.

Conclusions

La forma exterior de les llars catalanes ens permet inferir la dinàmica familiar subjacent. De fet, sovint la política pública no es dirigeix a l'individu, sinó al grup familiar, que també té un desenvolupament similar a les etapes vitals dels individus que la formen, passant per la infantesa, la joventut, l'adulthood i la vellesa. Així, la immensa majoria dels infants neixen i es crien en el si d'una família nuclear, amb un

nucli parental format per una parella. Tanmateix, s'ha comprovat que en la infantesa cada cop és més present la família monoparental, que arriba al màxim amb la adolescència, en què un de cada cinc individus conviu en un nucli d'aquest tipus. En principi, les llars monoparentals no necessiten ajudes especials davant les biparentals, però tot depèn de la implicació en la cura dels fills i filles per part del membre que no hi conviu. De fet, les polítiques familiars en aquesta etapa primerenca del desenvolupament de la llar s'haurien de centrar a ajudar a fer perfectament compatible la vida familiar i la laboral, en especial donant accés ampli i assequible a les llars d'infants per a tots els pares i mares que ho necessiten. Creiem que és excessivament habitual el fet que el naixement dels fills suposa la interrupció de la relació amb el mercat laboral del membre femení de la parella, de forma més o menys temporal i de manera total o amb el pas a jornada parcial, a més de la demanda d'ajuda als avis.

Després de la infantesa, la joventut és la següent etapa, amb demandes específiques per a les polítiques públiques, centrades a afavorir uns processos d'emancipació juvenil cada cop més endarrerits. Entre les persones més joves, noves formes a la llar reclamen la nostra atenció, com poden ser viure en soledat o en un grup de companys o amics. Tot sembla indicar que mentre la primera és una forma de vida voluntària que es manté per a la població

adulta, viure en grup és una solució temporal lligada a l'etapa d'instrucció universitària, que pot ajudar de manera important al desenvolupament personal i que —al nostre entendre— caldria que fos potenciada des dels poders públics. De moment, sovint és la família la que potencia econòmicament aquesta forma de llar, ja que sovint els recursos propis són insuficients. Amb tot, l'emancipació juvenil té com a forma principal la formació de la parella, com ho ha estat històricament (com podeu veure a Miret, 2005) i condueix tard o d'hora al naixement de fills (com s'ha mostrat en un altre lloc, la grandària familiar més habitual, fins i tot per a les generacions més joves, és la de dos fills: Miret, 2008). Però això ja forma part plenament de la dinàmica familiar pròpia de la vida adulta.

L'increment de la longevitat ha fet que ens trobem amb un fet radicalment nou en la dinàmica familiar: la supervivència en un mateix moment de diverses generacions, i no només del nucli familiar compost pel pare i/o la mare i els fills i filles. Això ens col·loca en primer pla el paper de la gent gran en la dinàmica familiar, que en un sistema *familista* com el nostre és de vital importància i normalment proveeix de serveis en la cura dels néts mentre es té salut i força per fer-ho, fins a edats actualment molt avançades. Aleshores, quant ja s'és molt gran, la família torna a sorgir amb força davant la migradesa de la resposta pública: el pare o la mare de seguida que tenen una edat molt

avançada deixen de viure en parella o en solitud per demanar la solidaritat familiar dels seus fills/es; una ajuda a la qual —un altre cop— la família respon però sempre amb el crit d'auxili amb demanda de residències o centres de dia per a la tercera edat, també assequi-

bles per a la butxaca mitjana (tenint en compte, però, que mentre els i les joves sovint són financerament dependents, les persones grans tenen habitualment una aportació econòmica de l'estat i en moltes ocasions un habitatge totalment pagat).

En definitiva, els tres puntals en les polítiques públiques serien l'ampli i ple desenvolupament de la Llei d'ajudes a l'emancipació i la Llei de dependència, i un marc jurídic i provisió de serveis que permetessin compatibilitzar la vida familiar i la laboral.

Referències bibliogràfiques

BAIZÁN, Pau; AASSVE, Ansley; BILLARI, Francesco. «Cohabitation, marriage, and first birth. The interrelationship of family formation events in Spain», *European Journal of Population*, 19 (2003): 147-169.

ESPING-ANDERSEN, Gosta. *Los tres mundos del estado de bienestar*. València: Alfons el Magnànim, 1993.

FERNÁNDEZ CORDÓN, Juan Antonio; TOBÍO SOLER, Constanza. «Las familias monoparentales en España». *Reis: Revista española de investigaciones sociológicas*, 83 (1998): 52-85.

LEIBFRIED, S. «Towards a European welfare state?». A: JONES, C [ed.]. *New Perspectives on the Welfare State in Europe*. Londres: Routledge, 1993.

MIRET, Pau. «¿Han cambiado los comportamientos respecto al tamaño de la familia en España? Análisis de la fecundidad por orden de nacimiento de 1975 a 2005», *Sistema, Revista de Ciencias Sociales*, 202 (1/2008).

— «¿Son diferentes las uniones consensuales a los matrimonios? Una comparación entre 1991 y 2001», *Revista Internacional de Sociología (RIS)*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas (CSIC), vol. LXV, 48 (setembre-desembre 2007): 55-74.

— «Irse de casa: análisis longitudinal de la emancipación residencial en España durante el siglo XX», *Revista de Demografía Histórica* (XXIII, II, 2005): 111-137.

TRILLA, Carme; INSTITUT DEP. *Els joves catalans i l'habitatge*. Generalitat de Catalunya, Departament de la Presidència, Secretaria General de Joventut, 2000 (col·lecció «Estudis», núm. 3).